

INTRA ANNUM MLXXIII-XVI

LAMBERTUS HERSFELDENSIS.

PROOEMIA.

AD

LAMBERTI HERSFELDENSIS ANNALES

EDENTE V. CL. LUD. FRID. HESSE ⁽¹⁾.

SER. PRINCIPI SCHWARZBURGENSI A CONSILIIS AULICIS ET TABULARIO PUBLICO.

(Apud Pertz, *Monumenta Germaniæ historica*, Scrip. tom. V, pag. 134.)

De Lamberti patria nihil certi constat. J. Chr. A 1058 (2) depravatus et male intellectus hujus opinionis ansam dederit. W.]

Kransius (1*) eum Transrhenanum ortu et fortasse Leodicensis disciplinæ alumnum fuisse, suspicatur: 1° ex nomine Lamberti, quod Lotharingiæ inferiori sive terris Mosanis fere peculiare fuerit; 2° ideo, quod Francogallorum et Walonum more vocabula exprimat, ut *Hescheneuwege* pro *Eschenwege*, *Boto* pro *Bodo*, *Ellenburc* pro *Nellenburg*; 3° quod in rebus Lotharingiæ inferioris et Flandriæ describendis copiosior sit. Sed hæc argumenta ad rem, quam spectant, probandam, non sufficiunt. Nam ad primum quod attinet, nomen illud alias etiam terras, ut Thuringiam habitantibus familiare fuit, ita ut eodem jure scriptor ad comites Gleichenses quorum majoribus id usitatum fuisse scimus, referri posset; deinde non liquet, Lambertum ipsum hanc talium vocabulorum scribendi rationem secutum esse, cum codices a nobis collati in iis variant; denique in rebus istarum regionum etiam propterea quod magni momenti esse et memoria dignæ viderentur, enarrandis diutius hæere et morari potuit.

[Neque majoris eorum habenda est opinio, qui Lambertum Schafnaburgensem sive Aschafnaburgensem dixerunt ipsumque in hac Franconiæ urbe natum fuisse statuerunt; cum non nisi locus a.

A 1058 (2) depravatus et male intellectus hujus opinionis ansam dederit. W.]

Lambertus non a puero in monasterii cujusdam umbra et solitudine latuisse, sed, antequam Hersfeldiam se conferret, in vitæ publicæ luce et hominum frequentia versatus, ingenii animique quas a natura faultrice nactus erat facultates jam tum diligenter excoluisse: et, intima cum optimis Romanorum scriptoribus familiaritate contracta, purum et elegans dicendi genus, quod in eo laudamus, consecutus esse videtur. Nec tamen negari potest has virtutes assiduis, quæ otio monastico fruens, Latine linguæ impendit, studiis auctas et confirmatas eumque eo potissimum tempore libros sacros, quorum cognitione non leviter tinctus, sed totus imbutus est, diurna nocturnaque manu tractasse.

B Hersfeldia litterarum studiosis optimam in iis proficiendi præbebat occasionem. Ea enim inter scholas monasteriis adjunctas et per Germaniam fama celebres sæculo xi fere principem tenebat locum. Albuinus hujus scholæ primum magister, postea ejus loci præpositus, denique Magdeburgensis abbas a Conrado imperatore mense Januario a. 1035 constitutus, ob insignem quam sibi comparaverat philosophiæ scientiam memoratur (3). Maxime fre-

NOTÆ.

(1) Cum iis quæ V. Cl. Hesse de fontibus Lamberti et subsidiorum ordine et auctoritate scripserat, nonnulla pro instituti nostri ratione addenda essent, ejus rei curam Waitzius suscepit, cujus observationes, lectorum commodo consulturus, præfationi sigla ejus addita inserui. PERTZ.

(1*) In editionis suæ præfat. p. XII. sq.

(2) Pro *Aschafnaburg* in editionibus antiquis a

C *Schafnaburg* legebatur; unde primus L. Schradinus eum Schafnaburgensem dixit, quod omnes, etiam loco illo a Struvio emendato, repetivisse, non satis mirari possum. W.

(3) Vid. Lambert. ad. h. a. et Ann. Hildesheim. ad ann. 1034 et ad 1035. Cf. Mabillon Ann. ord. S. Bened. t. IV, p. 407.

ita et ad summum perfectionis gradum evecta A
ginhero abbatiam regente, quod ex ipsius
viti testimonio compertum habemus (4). Bi-
rica etiam ejusdem instructissima, Lamberto
, libros bonæ notæ cognoscendi et in usus
invertendi dabat occasionem. Sane dolendum
est minima quidem ejus vestigia nostris tempo-
re esse reliqua, sed omnes ejus thesauros aut
e aut alio translatos et in diversas regiones
dissipatos.

anno 1058 Lambertus, jam adultus, et, si Fri-
5) conjecturæ fides est, intra annos 1034-1038
accessit ad monasterium Hersfeldense, al-
fama et religione Meginheri abbatis, cujus
tantopere captus est, ut quoties in commen-
suis sermo in eum incidit, gratia mente ejus
et memoriam, virum eum appellans « magna-
Christo virtutum et vere unicum suæ ætatis
inonicis regionibus recte et monastice vivendi
clar. » — Eo ipso etiam anno in jejuniis autum-
ber Liutpoldum, Moguntinensem archiepisco-
sacro presbyteri munere solemniter Aschaf-
gi est initiatus. Quo facto et rei familiaris,
fortasse non tenuem sed satis amplam admi-
bat, cura, ne in via prægravaretur, abjecta,
Hierosolymam, quo jam tum magnus homi-
num numerus ex Germania aliisque Europæ terris
pro religionis causa solebat, profectus est, zelo
sicut ipse dicit, « sed utinam secundum scien-
6). » Quo in itinere, quod Meginhero inscio et
susceperat, nulla magis sollicitudine angeba-
nam quod abbatis animum hac de causa alie-
na a se sibi infensum putabat; qui si ante
viam suam obiisset, neque in ejus conspectum
vendi et culpæ veniam petendi sibi oblata esset
gratia, magni criminis reum se censebat. Quod
ad iter ita accelerandum impulit, ut, qui diem
viam Domini a. 1058 Marowæ in confinio Hun-
rum et Bulgariorum celebravit, anno proximo
xv Kal. Octobr. (d. 17 Septembr.) in illius
viti amplexibus hæreret; quam felicitatem sibi
viti tributam verbis, constantis et sinceræ erga
reverentiæ actissimique quo inter se junge-
re amicitie vinculi testibus, prædicat. Sed
consortio et convictu diu frui non licuit; ab-
nim eodem anno et mense (d. 26 Septembr.)
peros abiit.

ginherum in abbatia regenda secutus est Ru-

thardus, vir, Lamberto auctore (7). « in sacris
Scripturis apprime eruditus et sic ad loquendum
expeditus, ut nemo illa ætate verbum Dei copiosius,
nemo subtilius, nemo elegantius tractaret, alias in
observatione sanctæ regulæ paululum, quam mores
et tempora expeterent, remissior erat. » Ab hoc
abbate quædam negotia in aliis locis divino cultui
sacris peragenda nostro commissa sunt, qui cum
anno 1071 in monasterio paulo ante ab Annone Co-
loniensi archiepiscopo, rigidioris disciplinæ patro-
no, omne studium ad eam, quæ hoc tempore col-
labi cœpit, emendandam et pristinæ restituendam
integritati conferente, fundata Sigeburgense et Sal-
feldense, delegavit, ut novum vitæ monasticæ ordi-
nem in iis institutum cognosceret et de eo ad suos
referret. Quo munere ita functus est, ut virum sa-
pientem decet, non admirantem, quæ vulgus stupere
solet, nec nova propter novitatem despicientem, at
illud tamen vitæ genus, cui nescio quid sanctitatis
inesse arbitrabantur, minime probantem. Majus,
quam cui sustinendo pares essent vires humanæ,
onus sibi imposuisse censet istos monachos, neque
esse, quod, sui dummodo tenaces propositi et pa-
ternæ virtutis studiosi esse vellent, vitæ normam a
Benedicto acceptam immutarent.

Quibus tamen negotiis bellicis circa monaste-
rium Hersfeldense sævientis strepitu vir, liberales
artes amans carumque studio innutritus, non im-
pediri se passus est, quominus otio ab illis sibi re-
lictis ad libros componendos uteretur.

[Res enim gravissimæ, quæ tunc per totam Germa-
niam gerebantur, præsertim vero Saxonie Thuringi-
æque fines agitabant, Lambertum, quamvis
« scientia se ad has describendas minus idoneum »
putaret, ut quæ memoria digna essent oblivioni eri-
peret accendebant. Et primum carmine heroico
metro scripto id efficere conatus est, eodem modo
quo plerosque mediæ ævi scriptores in versibus con-
ponendis studiorum tirocinium posuisse videmus.
Quod opus, etsi auctor, ut ipsius verbis utar, in
versibus plurima falsa pro veris scripsisse accusa-
retur (8), deperditum esse, non possumus quin do-
leamus.]

Postea monasterii sui historiam scribendam ag-
gressus est, quod ex florentissimo statu jam ad
penuriam fere redactum fuit (9), et eo præsertim
tempore sub abbatibus strenuis et probis, si non
pristinæ dignitatis recuperandæ studio flagrabat,

NOTÆ.

Hist. Hersf. Cf. Pauli Langii verba in Chro-
Citizensi (vid. Pistorii SS. ed. Struv. t. I, p.
, fortasse ex eadem repetita: *Lampertus mo-
is et nobilis historicus... scribit in hæc verba: id
dicam de ludo scholari? ubi adeo circa illud
is studium flagrabat, ut ex aliis etiam monaste-
uoscunque festive spei tirunculos discendi causa
ransmitterent, et mater Herveldia ubique odo-
noticiæ suæ diffunderet nobilitate filiorum in
is philosophiæ a tenero, ut aiunt, ungue obser-
um (obversatorum?)* » Exempla aliorum hujus
isterii abbatum doctorum et litteris faventium
ent Rommel. Hist. Hass. t. I, annotat. 104, p.

116, et Piderit Hist. Hersfeld., p. 10.

(5) P. 3, commentationis postea laudandæ.

(6) Quibus verbis Flacio Illyrico (qui in *Catalogo
testium veritatis* ed. ex typographia Ant. Candidi.
Ludg. 1597, 4, 1. II, p. 395 sqq., et editionis quæ
ex officina Joa. Stoer et I. Chouet 1608 fol. prodiit
p. 1334-1336, de eo agit) istarum peregrinationum
studium damnare videtur.

(7) A. 1059, 1073, 1074.

(8) Hist. Hersfeld. prol. infra p. 137. ad regera
Bohemorum datam ap. Pez.

(9) Cf. præter ipsum Lambertum, epistolam ab
Hersfeldensibus dipl. epistol. p. 292.

certe ejus memoriam tum gaudio tum dolore renovabat. His annis cum episcopis Halberstadiensi et Moguntino de decimis litigabat, hoc tempore rex Henricus id sæpissime visitabat, in ejus finibus castra ponebat ibique cum principibus Saxonis modo hostiliter, modo ad pacem componendam conveniebat. Regina a. 1074 in ipso monasterio filium peperit, quem abbas Hartwigus et alii plerique fratres Hersfeldensis cœnobii de sacro fonte suscepunt (10). Quæ res cum ultima sit, cujus in hoc libro mentio fiat, et Lambertus vivo Annone archiepiscopo, qui a. 1075 obiit, se scripsisse testetur, eum anno 1074 hoc opus composuisse putarim. De cujus consilio ipsum audiamus :

Incipit Prologus in libellum de institutione Hersfeldensis ecclesiæ ¹.

« Jhesu dormiente, navis periclitatur ecclesiæ.
 « Pugnant inter se venti in mari magno, et nullus
 « Daniel (*Dan. vii*) invenitur qui oret pro populo.
 « Immo non prævalet Daniel, nisi adversus principem Persarum precibus ejus resistentem archangelus prælietur Gabriel. Vere etenim, vere domus
 « Israel domus est exasperatrix (*Ezech. ii, 8*), et
 « iniquitas ejus magna est nimis. Idcirco dedit Dominus potestatem mucroni suo, ut valat ad dextram sive ad sinistram, quocumque faciei ejus est
 « appetitus. Quapropter ingemiscat Ezechiel, et
 « ingemiscat in contritione ² lumborum (*Ezech. xxi, 4-6*), ut non faciat Dominus consumptionem
 « Israel. Dicat etiam ad Dominum angelus, qui loquitur in Zacharia: *Domine Deus exercitum, usquequo tu
 « non misereberis Iherusalem?* (*Zach. i, 12.*) ut ab
 « angelo, qui stat inter mirteta, mereatur audire
 « verba bona, verba consolatoria (*Zach. ix, 13*). Quis
 « dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrimarum (*Jer. ix, 1*), ut, etsi de flere non sufficio
 « mala quæ fiunt in ecclesia, lugeam saltem die
 « noctuque filiam Babilonis miseram, matrem scilicet meam Herveldiam, multis miseriis et calamitatibus filiam confusionis factam? Cujus dum recordamur pulchritudinis, quasi super flumina Babilonis sedemus et flemus, quod, ut verum fateamur, peccata nostra et iniquitates patrum nostrorum post tantam pulchritudinem ³ confusionem ei
 « modernæ pepererint fœditatis. Denique, ut post
 « dicemus, haut difficile est dictu, quantum brevi
 « adoleverit divitiis, magnitudine, gloria, cum præcipue studiis beati Lulli Magontiacensis archiepiscopi, qui ei ædificandæ manum injecerat, tum
 « favore ac liberalitate nobilium virorum atque feminarum, tum frequentia monachorum nobiliter
 « ibidem in castris Domini militantium, quorum

A « numerus jam tum excreverat usque ad centum
 « quinquaginta. Tantam siquidem ei contulerat fecunditatem, qui habitare facit sterilem in domo
 « matrem filiorum lætantem. At nunc effœta et
 « exhausta, immo vero ideo effœta quia exhausta,
 « ingemiscit et parturit ⁴ usque adhuc (*Rom. viii, 22*), et non est virtus parturiendi ⁵ propter violentiam prædonum, qui ei nihil reliqui fecerunt præter parietes et saxa. « Memento, Domine, filiorum
 « Edom, qui dicunt: Exinanite, exinanite usque ad
 « fundamentum in ea (*Psal. cxxxvi, 7*). » Ob quod
 « suggestioni eorum, pravæ conspirationi, rei publicæ atque ecclesiasticæ paci contraire, assentiri
 « periculosum ducimus. Maximam autem violentiam patimur ab his, qui defensores esse debuerant ecclesiæ nostræ, quorum officium erat ex adverso ascendere et murum pro domo Israel opponere, qui, ut sufficerent pro castris Domini stare
 « et præliare bella Domini, ecclesiæ sunt opibus locupletati. Sed avaritia cum inferno numquam
 « dicit: Sufficit (*Prov. xxx, 15*). Etenim acceptis, quæ jure illis advocaturæ competunt, beneficiis,
 « una etiam, quæ in nostros usus illis patrocinantibus debebantur, vindicant instinctu avaritiæ, et
 « devorant plebem tuam, Domine, sicut escam panis (*Psal. xiiii, 4*), nihil agentes de nostra salute,
 « eo quod nostræ professionis non sit injuriæ obviam ire. Sed mihi vindictam, et ego retribuam
 « (*Hebr. x, 30*), dicit Dominus, est: *Qui tangit vos, tangit pupillam oculi meam* (*Zach. ii, 8*). — Nunc
 « jam tempus flagitat, quid hoc sibi velit exordium,
 C « exponi. Scribere disposui non ostentandi sed exercendi causa ingenii, nec scientiæ quæ inflat sed
 « caritatis gratia quæ ædificat (*I Cor. viii, 1*), quæcumque ad animum recurrunt eorum, quæ olim
 « me contigit super statu monasterii nostri vel legisse vel a probatissimis viris audisse, quæque
 « etiam ipse expertus sum, sedens cum Iheremia et flens casum et, ut ita dicam, excidium patriæ
 « meæ. Ad quod studium me dormitantem vestra, si recolit, paternas (11) sæpenumero excitare
 « curavit; sed timidum me filiumque diffidentie tandem ad audendum perpulit læta cujusdam Fuldensis abbatis historia subtiliter memoriæ commendata; quamquam nec ea facundia nec ea mihi
 « copia suppetat, tam subtiliter enarrandi res, partim oblivione partim temporum prolixitate procul
 D « a memoria relegatas, et ideo absque ambiguitate minus auctoritatis habituras. Ad hoc me accendunt studia rerum moderno tempore gestarum.
 « quamquam sciam me ad has describendas minus idoneum. Quas tamen plerasque pro opibus inge-

VARIE LECTIONES.

¹ de quo excerpta quedam hec sunt *add. c.* ² *e corr. c.* ³ *pulcrit. c. hoc loco.* ⁴ *parturit c.* ⁵ *parturienti c.*

NOTÆ.

(10) Ann. a. 1074.

(11) Abbatem alloqui videtur.

« nioli mei heroico metro strictim comprehendi. « Sed quoniam relata ab aliis, ab aliis refelluntur, « et in versibus plura ⁶ falsa pro veris scripisse ac- « cuser, in hoc genere stili manifesta transcurrere, « dubia ne attingere statui. Vestri solius, pater mi, « in hoc opusculo expecto iudicium. Oleum autem « peccatoris non impinguet caput meum (*Psal.* cxi, 5). Surge, pater mi, et comede ⁷ de venatione filii « tui ut, si faucibus tuis fuerunt dulcia benedicat « mihi anima tua ⁸ (*Gen.* xxvii, 19). »

Fuldensem, quam Lambertus laudat, historiam eandem putarim quam Trithemius a Megenfredo magistro conscriptam esse sibi que multa notatu digna suppeditasse dicit (12), nisi Lambertus hoc loco abbatem auctorem nominaret. Certe utrumque opus nos latet, neque Lamberti historia temporum injuriam integra evasit, cujus epitomen tantum a monacho quodam Hamerslebensi factam (13) superstitem gaudemus; qui præfationem et primi libri initium satis fideliter excepisse videtur W.] Reliqua ab inepto epitomatore truncata et mutilata tam deformi habitu ad nos pervenerunt (14), ut vix Lamberti agnoscas manum, et locos, qui ab aliis scriptoribus inde petiti esse videntur (15), frustra apud istum quæras. Hoc saltem patet, plures libri a Lamberto conscripti codices in Germaniæ bibliothecis extitisse, quem si integrum haberemus, multo fir-

A miorem sententiam ferre possemus de ejus pretio, quod Wenckius (16) minimum esse statuit: Lambertum, inquit, ne initia quidem sui cœnobii recte ad annum 736 retulisse, et si litteras in tabulario ejus reconditas inspicere voluisset, multo diligentius et uberius temporibus res prioribus ibi actas singulaque ejus fata narraturum fuisse, excusandum tamen quodammodo, quod tunc non tam facilis fuerit talium monumentorum usus, ut scriptores ad eorum adyta penetrare et materiam libris suis aptam promere inde possent (17); denique scriptorem ipsum suam rerum Hersfeldensium inscitiam palam confiteri (18), quam etiam, plures Hersfeldiæ abbates omittendo, aliis falsos regiminis annos tribuendo, sæpe prodat, qui errores ex litteris tabularii nostro adeo tempore servatis commode emendari potuissent. Cæterum index horum antistitum, quem libellus iste exhibet, eos tantum complectitur, qui in altero Lamberti scripto, de quo jam dicturi sumus, memorantur, eodem se ordine excipientes (19).

[Nihilominus opus, in quo quædam de sæculi xi historia notatu digna referuntur, a Madero (20) ex codice Guelferbyitano editum, ex eodem nobiscum a V. cl. Schœnemann communicato — chartacens est sæc. xvi inc. jam cod. Aug. 76, 30, notatus, et foll. 25, 27 libellum nostrum continet — infra exhibendum duximus * W.]

EX LIBRO I^o.

(*) Sancto Bonifacio Mogontiacensi episcopo per gloriam consummato, beatus Lullus, qui ei in episcopatu successit, omnem operam suam, sicut ei, cum adhuc humanis interesset, pollicitus fuerat, in locum Fuldensem intendit. Itaque fratres frequentius invisebat, eorumque animos super decessu beati Bonifacii anxios, verbis exquisitissimis refovebat; ubicumque res posceret aderat; inopiæ rei familiaris supplementum affatim præbebat; periculum, si quod forte immineret, propulsabat; omnia postremo liberalis atque indulgentissimi patris officia impensius administrabat. Verum ea longe aliter quam ipse spe concepisset cessere. Non solum enim his rebus nullum favorem, nullam eorum benivolentiam sibi conciliabat, verum etiam cunctorum ibi degentium gravissima in se odia suscitabat. Igitur post multos sudores irrita spe exhaustos, post diuturnam deliberationem, tandem victus rerum asperitate, totam ab incepto intentionem revocavit, contestatus viventem in Christo spiritum beati Bonifacii, voluisse quidem se præceptis ejus, quibus ei locum illum impensius commendaverat, parere, sed vi atque injuria fractum loco cedere. Herveldense deinde solum melioribus profecto auspiciis occupare aggreditur; in hunc locum omnes suas copias dedita opera coegit; tantas rerum inpensas alieno fundamento sine fructu acquisitas, hinc cum fructu insumere parat. Qui et acriore vi ejus rei gratia incubuit, ut fractum priori adversitate animum sequenti rerum successu

VARIE LECTIONES.

⁶ plura in c. ⁷ comede *coa.*, cujus orthographiam etiam alibi leviter correxi. ⁸ *infra rubro atramento scriptum est*: Tempore Karoli Magni fundatum est id templum Herveldie per sanctum Lullum archiepiscopum Maguntinum, qui successit sancto Bonifacio martiri et ejus loci episcopo. * EXCERPTA EX LIBELLO QUODAM DE INSTITUTIONE HERVELDENSIS ECCLESIAE SEQUUNTUR *ita rubra codicis.*

NOTÆ.

(12) Chron. Hirsaug. I, p. 128, 153. Cf. quæ dixi C Mon. SS. IV, p. 543, n. W. (*Patrologiæ tom. CXXI, in præmiis ad ARNOLDUM ex comite monachum.*)

(13) Ille auctoris nomen non exprimit; Wenck vero hoc opus, Lamberti tempore scriptum, cujus etiam fragmenta ejus ingenium et sermonem referunt, ipsi, quem talem librum reliquisset Trithemius (*Chron. Hirs.* I, p. 202) testis est,tribuendum esse, optime docuit. (*Hist. Hass.* II, p. 278, n. c.) W.

(14) Cf. etiam Stenzel *Gesch. Deutschlands unter den Frank. Kaisern* II, p. 105 et de Wersbe über die Vertheilung Thüringens zwischen den alten Sachsen und Franken Fascic. I, annotat. 169, p. 67, 69 et annotat. 207, p. 98 sqq.

(15) Ut eum, quem ex Paulo Langio supra n. 4 attulimus.

(16) L. c., p. 289 et 291, not. x et y.

(17) Cui sententiæ idem monet (p. 280, n. c.) non obstare verba (Ann. a. 1059): *Abbati quoque epistolam scripsit (papa) verbis consolatoriis, quæ usque in præsentiarum in cartario servatur Herveldensis monasterii, cum hic de re recenti memoria facta, quam statim post reditum ex Palæstina fando accipere potuerit, sermo sit.*

(18) *Quales, inquit, viri (Lullo) in regimine loci illius successerint usque ad tempora Gozberti abbatis, parum compertum habemus. Nihil enim de his litteris inditum repperimus.*

(19) Cf. Wenck. p. 279, not. d.

(20) *Vetustas, sanctimonia, potentia atque majestas-ducum Brunsvicensium ac Lyneburgensium domus. Helmstad. 1661, 4, p. 150 repetitum in Antiqq. Brunsv., p. 150.*

Deinde rerum Germanicarum Historiam composuit. Qui liber, quanquam ex more illorum temporum non in capita divisus, revera tamen duobus voluminibus continetur, quorum alterum Annalium.

sum gloriæ et magnitudinis culmen evaserat. Opibus siquidem, agris ac familiis necnon ædificiis magis magisque in dies augebatur, partim studio beati Lulli, sapientis admodum viri, partim liberalitate principum totius regni, qui pio ejus desiderio ope summa omnes annitebantur. Ea etiam causa opes monasterii non minimum auxerat, quod frequentes eo consuebant homines celebris in seculo et famæ et familiæ, qui venditis rebus familiaribus precia earum afferebant, et secundum instituta primitivæ ecclesiæ ea substernebant pedibus apostolorum Simonis et Judæ. (*His enim ecclesia loci attitulata erat* (21). Nam postea, ut Deus insigne documentum daret spectantis eo benivolentiæ suæ ¹⁰, idem sanctus pontifex angelica in somnis voce tertio est ammonitus, ut corpus beati Wigberti eo transferret. Is accitu beati Bonifacii de Britannia veniens, in Galliis vitam morum gloria ornatissimam exegerat, tandemque felici in Christo dormitione sopitus, in oppido Friteslar sepulturam acceperat. Ego haut temere nec sine Dei nutu gestum credo, ut sancti pontificis et sanctorum ¹¹, ut se mea fert opinio, fratrum ¹², animi tam difficulter coalescerent. Si enim benivolentiam episcopi hæc rerum procella non excepisset, nimirum in alieno fundamento nimium occupatus, privatæ gloriæ studium omisisset, atque Herveldense nomen, toto nunc orbe clarissimum, abiisset in vacuum, nec tanta copia sanctissimorum hominum eo loci conversantium auxisset numerum cælestium spirituum. Igitur cum beatus Lullus monasterium illud opibus, ædificiis, familiis quoque affatim exornasset, cunctumque domus Domini decorem adjungere elaborasset, multitudinem quoque fratrum centum videlicet quinquaginta temperatissimis institutis instruxisset, Karolum imperatorem, cui ex virtute nomen accessit ut Karolus Magnus diceretur, eo vocavit, et cuncta in tutelam ejus patrocini gratia tradidit; hancque traditionem et patrocini jus, cunctis deinceps in solium regni succedentibus, ratum manere statuit.

Hæc de exordio Herveldensis ecclesiæ strictim dicta libellus de vita sancti Lulli (22) editus latius explicat, si quis ea plenius nosse desiderat. Qualiter vero post hæc locus ille per incrementa temporum ad profectum pervenerit, aut qualiter supradictus fratrum numerus centum videlicet et quinquaginta integro adhuc rerum statu, imminutus sit, vel quales viri sibimet in regimine loci illius successerint ¹³ usque ad tempora Gozberti abbatis, parum compertum habemus. Nihil enim de his litteris inditum repperimus, magis, ut se mea fert opinio, scriptorum incuria quam ingeniorum penuria. Quorum tamen seriem hic ponere duximus dignum, sive ne penitus vetustate e memoria aboleantur, sive quod aliqui eorum, summo functi sacerdotio (23), et usui profecto fuerunt nostro monasterio et honori (24). Balthart abbas, Buno abbas, Brunwart ¹⁴ abbas, Druogo abbas, Hardarat, abbas, Diethart abbas, item Diethart abbas et episcopus, Burchart abbas et episcopus, Mengengoz abbas, Hagano abbas, Guntherus abbas, Egilof abbas, Gozbertus ¹⁵ abbas. E quibus Hagano calicem magnum de auro purissimo, electro et gemmis preciosis in ministerium Domini in gloriam et decorem fieri fecit. Umbonem vero patenæ latitudinæ pene unius palmæ totum per circuitum lapidibus preciosissimis et unionibus vestivit.

Verum nos ea, quæ paulo ante nostram ætatem gesta sunt, breviter, prout ea expiscari potuimus, attingentes, hæc, quæ nostris modo temporibus geruntur, lamentando potius quam dictando subnectamus. Et ne quis nobis crimini ducat, quod tempora regum vel Romanorum imperatorum per successiones suas huic opusculo subtexentes, non eorum quoque feliciter vel secus gesta historicis more pariter inseramus, hoc sibi responsi habeat quicumque hæc legere animum indicat, nos non statuisse omnia scribere, quæ in re publica vel ecclesia gesta sunt aut geruntur, utpote monasterii carcere inclusos nec hominum expertos nec valde curiosos. Ergo mihi hanc tantum operam injunxi, ut nostræ rei publicæ consules, hoc est monasterii nostri patres atque rectores, cum calamitatibus, quæ nos modernis temporibus oppresserunt, stili officio ad posteros transmitterem. Nam iidem ipsi ¹⁶ nimirum imperatores suorum secum habent præcones meritorum, experientia, ut ita dicam, vernacula eis scribenda dictante, et falsas opiniones veritate astipulante longius propellente. Verum hæc hæc hactenus.

Igitur Gosbertus abbas (*an.* 970), etsi non morum, studii tamen sui erga locum Herveldensem satis evidens ad nos transmisit documentum, magnam scilicet copiam librorum suo nomine ob monumentum sui attitulatum. Plurima quoque ornamenta in auro et argento, in vestibus sacris, quibus uterentur in gloriam ingressuri sanctuarium, tabulam quoque altaris composuit (*etc.*), dicens: « Domine dilexi decorem domus tuæ » (*etc.*) tempore Ottonis secundi (*qui Rubicundus dicebatur.*) Quo mortuo (*an.* 985), Ottonem filium reliquit heredem parvulum; cui patruus Henricus ¹⁷ regnum subripuit. Inde Ludolfus, frater Ottonis, idem attemptavit (25). Sed optimatum major vis utriusque conatum repressit. Abbas Gosbertus, quia Ludolfo juraverat, Ottoni jurare noluit. Ideoque discedens, Bernharius ex ejusdem monasterii præposito abbas successit superstiti (*an.* 985). Idem calicem

VARIE LECTIONES.

¹⁰ Et non sine suo nutu gestum, ut tam difficulter coalescerent animi Fuldensium fratrum cum animo pontificis *additi c. sede vide infra.* ¹¹ apostolorum *add. c.* ¹² factum *corr.* fratrum *Locus turbatus est; cf. etiam n. a.* ¹³ successerunt *c.* ¹⁴ brunwarth *c.* ¹⁵ gosberthus *c.* ¹⁶ idem ipse *c.* ¹⁷ Hinricus *c. sapius.*

NOTÆ.

(21) Quæ littera obliqua expressa uncisque sunt inclusa, Hamerslebensis adjecisse videtur.

(22) Hæc verba Lambertii esse videntur, ita ut Vita jam ejus tempore scripta esset. De qua cf. Mabilion acta III, II, p. 400. Illa quæ in cod. Erlangensi exstat cum his quæ Lambertus narrat satis convenit.

(23) Hæc est archiepiscopatu Moguntino.

(24) Cf. catalogum abbatum ex Annal. Hersfeldensibus primæ Annalium parti illatum a. 798, 846, 875, 892, 901, 927, 928, 933, 956, 959, 962, 970, W.

(25) Res sane inaudita, quam quomodo Hamerslebensis acceperit — nam Lamberto non tribuere ausim — intelligere nequeo.

alterum Commentariorum nomine non inepte insi- A ne, jam supra tom. III edito, ab Adamo initium gnire vult F. C. Th. Piderit (26). Illo enim volumi- capiens, universam Historiam in quinque ætates di-

magnum cum duabus ansulis, ex puro auro, electro et margaritis comparavit. Hic monasterium sibi construxit montem sancti Petri; ibi cum suis militibus residens, rebus monasterii profusus utebatur, fratribus licentia permissa sibi vivendi in deterius. Hæc tempore Heinrici imperatoris (*sancti*), ad quem effrenati monachi contra abbatem conquesti sunt. Qui mittens ad Althahense ¹⁸ monasterium, ejusdem loci abbati Godehardo commisit Hersveldense ¹⁹ monasterium, quod tamen non accepit, donec paulo post obisset Bernharius (*an.* 1005). Tunc destructis cellis proprietariis, intrauit reformare in melius. Regnum se accepisse dixit, non monasterium; ideoque plurima preciosa dedit pauperibus. Stolas aureas ducentas conflavit per ignem; aurum pauperibus distribuit. Godehardus, mortuo episcopo Hildesemensi (*an.* 1022), ibidem episcopus instituitur. Successit Herveldiæ Arnoldus (*an.* 1012) ex præposito ejusdem loci abbas, districtæ severitatis vir tempore Heinrici cesaris. Conradus successit cesar tempore ejus, apud quem accusatus abbas Arnoldus deponitur. Rudolfus ²⁰ de monasterio Stabulaus abbas hic instituitur (*an.* 1031, Italus genere, mitis pater et benivulus, in Dei servicio vigilantissimus et primus ²¹). Sed paulo post ab eodem Conrado in episcopum Paderburnensem instituitur. Bardo (27) abbas succedit, qui eodem anno archiepiscopus Moguntinus efficitur; ad cujus sepulcrum miracula fiunt. Megenherus ²² abbas ex monacho ejusdem loci successit (*an.* 1035), vir gravis et bonus, cujus, doctrina concordavit cum vita. Scolam instituit; omnium artium peritus fuit (28). Tempore ejus anno Domini 1038 (29), ejus anno tercio, totum monasterium incendio periit. Sed Deus optimus miraculis multis eos consolatus est ibidem ostensis per merita sanctorum patronorum Wicperti et Lulli. Inter sanatos advenit unus ex illis, qui in Collesbece, quod interpretatur prunarum rivus, coream illam famosam duxerant (30), tremulus per annos jam 23. Hic ibidem eanus factus, Ruthart nomine, servicio, sancti Wigberti se tradidit, gratus Deo et sanctis ejus. Conradus imperator tempore ejus obiit (*an.* 1039). Filius ejus Henricus velut alter Karolus (31) in regno successit, virtuosus et pius. Nigro erat, sed venusto aspectu, statura procerus. Nam ab humero et sursum eminebat super omnem populum. Ipse aderat delicatus adhuc et inunctus rex (*an.* 1040) dedicationi ecclesiæ reparatæ Herveldiæ, quam dedicarunt Humfridus Magdeburgensis, Kasso Nuenburgensis et Hunoldus Mersburgensis episcopi (32), cum consensu Bardonis Moguntinæ sedis archiepiscopi, sub abbate Meginhero, quem idem Henricus ut sanctum virum venerabatur et sociabat lateri suo. Decimas etiam tributorum regalium, donec viveret, concessit. Burchardus episcopus Halberstadensis post hæc obiit (*an.* 1059), *cui auctor libelli hujus crimen injustæ detentionis decimæ cujusdam, quæ pertinebat ad monasterium Hersveldense, etc. Subsequitur mors abbatis Meginheri. Henricus cesar optimus obiit. Item Eybertus Fuldensis abbas inter eosdem obiit (an. 1056.) Plurimum commendat auctor hos tres. Sed episcopi Burchardi, viri utique sancti, qui et mortem suam prædixit, plura bona fecit et miraculis claruit, reprehensio videtur injusta, et quod crepuerit medius sicque pœnitentia ductus sera restituerit quæ injuste invaserat, non consonat veritati.*)

EX LIBRO II ²³.

Henricus Cesar moriens, (*an.* 1056) Henricum filium parvulum reliquit heredem sub matris suæ Agnetis, prudentissimæ reginæ, regimine Ruthardus, quondam abbas Corbeiensis, Megenhero successit, abbati Herveldiæ (*an.* 1059), vir prudens et magnanimus; imperare, non imperari novit. Ad seculum prudenter se agebat, in spiritualibus mediocriter. Megenherus via contraria incesserat. Anno Coloniensis archiepiscopus filium Henricum matri abstulit flentibus utrisque (*an.* 1062). Episcopus cum rege ad se rerum gubernacula transtulit. Rex interim Ungarorum Salomon, et ipse puer, ab avunculo regno pulsus, ad Henricum confugit (*an.* 1063.) Utrique alterius soror desponsata fuerat. Restituit ipsum regno, Annone cooperante, Henricus, cum ad maturam venisset ætatem, relicto episcopo, secundum propriam vixit voluntatem, promittensque Karolum Magnum suo seculo sese representaturum, Roboam se representavit (*De quo satis alibi scribitur.*) Anno curiæ se abdicavit ideo, in oia se ²⁴ recipiens Adelbertus Bremensis archiepiscopus loco ejus, non industriæ, substituitur Ruthardus abbas senio confectus, Henrico adveniente Herveldiam, resignavit. Hartwigus, monachus ejus loci, substituitur per eundem Henricum (*an.* 1072.) Anno hoc gratum habuit. (*Cujus laudem scriptor non persequitur, quia superstes fuit temporis ejusdem.*) Ruthardus in insaniam post

VARIE LECTIONES.

¹⁸ althahense c. ¹⁹ hersfeldense c. ²⁰ Rudolphus c. ²¹ pmus c. ²² meghenherus c. ²³ Ex libro secundo ejusdem collecta rubra codicis. ²⁴ deest c.

NOTÆ.

(26) In commentat. de Lamberto Schafnaburg., **B** affabilitatem atque in dandis elemosinis liberalitatem. monacho Hersfeldensi, rerum Germanicarum sæculi XI scriptore locupletissimo. Hersfeldiæ 1828, 4. p. 14, (cujus censuram dedimus in Ephemerid. literar. Ienens. a. 1830, n. 130). H.

(27) Hic ordo turbatus est. Bardo a. 1031, Arnoldo, Bardoni a. 1035, successit Meginherus.

(28) Locum a Paulo Langio ex hoc Chronico de Meginheri studio allatum v, supra n. 4.

(29) Anno 1037 Lamberti Annales.

(30) De hac re cf. Archiv. VII, p. 431.

(31) Cf. Paulum Lang. Chron. Citic. (ap. Struvium p. 1140), qui hoc Lamberti opere usus est: *Quem et ipso Carolo Magno plures assimilant; eam siquidem morum excellentiam, eam in rebus agendis magnificentiam, eam humilitatem, pietatem, mansuetudinem,*

« Erat autem ipse nigro quidem sed venusto aspectu, statura procerus. Nam ab humero et sursum eminebat super omnem populum. »

(32) Paulus Langius l. I. : *Kasso... interfuit dedicationi ecclesiæ novæ monasterii Hirsfeldensis et cryptæ ejusdem. Ad quam solemnitatem ipse invitatus fuit una cum Hunoldo Merseburgensi episcopo atque Humfrido metropolitano eorundem Magdeburgensi, in hoc consentiente Bardone Moguntinense archiepiscopo, ejus loci diocesano. Erat et tunc, ut LAMPERTUS, DICTI COENOBII HIRSFELDENSIS MONACHUS ET NOBILIS HISTORICUS REFERT, præsens per se imperator Henricus tertius adhuc adolescens. Cf. ejusdem Chron. Numburg. ap. Menkenium II. p. 12, ubi eadem fere verba leguntur. W.*

stinctam ita tractat, ut usque ad ann. 703, nihil nisi sola nomina afferat, tum vero ad singulos annos ea tantum facta, quæ ad gentes Germaniæ, familias principum, rem sacram, ecclesias et monasteria, etc. pertinent, quæ memoratu digna viderentur, breviter admodum percurrat et tangat, usque ad annum 1039, quo Conradus imperator obiit. (Quæ omnia ex Annalibus in monasterio suo Hersfeldensi confectis ad verbum fere desumpta esse, jam supra dictum est (33). Hi Annales jam deperditi, sed a diversis diverse exscripti, etiam rerum annis 972-982, gestarum paulo ampliorem Historiam ipsi suppeditasse videntur (34), ipsosque in monasterio postea ope Annalium Hildesheimensium usque ad annum 1040 continuatos fuisse, Annales ostendunt Ottenburani (35) supra editi, qui usque ad hunc annum quam maxime cum Lamberto conveniunt, quamvis eos neque ipsius librum neque Hildesheimensem illum, ex quo hæc notitiæ manarunt, sed Hersfeldenses Annales secutos esse, facile sit demonstratu. His brevibus notationibus exscriptis, Lambertus lectoribus satisfecisse sibi visus est, iisque nihil addidit, nisi fortasse quædam eaque brevissima, quæ ex Annalibus antiquis Altabensibus desumpta esse videntur (36), fortasse vero jam a quopiam Annalium Hersfeldensium codici illata erant (37). Inde ab a. 1040. Lambertus proprio Marte res præcipuas adnotandas suscepit; sed ad sua tempora festinans neque multa memoriæ tradidit, neque ab erroribus cavet (38). W.] Secundo hoc volumine tempus, quo Henricus IV regnare cœpit, persequitur, quæ est præstantissima et lectu dignissima libri pars, quoniam rebus quas tradit aut ipse interfuit, ut iis, quæ in monasterio Hersfeldensi vel in terris non longe ab eo remotis, Thuringia et Saxonia, acciderunt, aut ea, quæ in exteris regionibus, Italia, Flandria, Lotharingia inferiori, etc., gesta sunt, a testibus fide dignis facile cognoscere potuit.

Narratis, quibus Henricus rex conflictatus est malis et calamitatibus, et quam indigne et crudeliter in Italia ab Hildebrando (Gregorio VII), summo

A pontifice, sit habitus, et Rudolphi, ducis Suevorum, electione Forchhemii III, Id. Mart. ann. 1077 peracta, scriptor « more inertis poetæ, extremo jam in opere languescens — in longum satis — protracto volumini » finem imponit, ut « qui postea scribendæ reliquæ hujus historiæ parti sese accincturus sit, habeat, unde apte exordiri possit. » An his verbis significare voluerit, se hunc librum jam senectute ingravescente confecisse, definire non ausim; sed cum ad describendam reliquam Historiæ partem alium aggressurum esse speraret, certe nonnullis annis post, fortasse Rudolfo jam mortuo, hic finem fecisse videtur.

B Summorum qui apud Romanos floruerunt historicorum exemplum ad imitandum sibi proposuisse Lambertum, ex dicendi, quo usus est, genere satis superque elucet. Ejus enim ingenium totius antiquitatis cognitione, optimorumque, quos tulit, scriptorum lectione non leviter tinctum, sed ita imbutum fuit, ut non imperitorum et ineptorum mediæ ætatis monachorum more anxie et infelici opera verba ex iis conquireret et parum apto loco promiscue collocaret, sed diligenti optimorum quorumcunque delectu habito, orationem suam pulcherrimis, quos ex iis decerpserat, flosculis ornaret ac distingueret. Suspiciamus in eo et admiramur simplicitatem minime rudem, nativum quemdam orationis colorem, elegantiamque eam, quæ ab hujus sæculi scriptore vis exspectari potest. Ubique magnam in exponendis rebus gestis laudem ordinis, perspicuitatis et jucunditatis meruit. Nam ejus narratio variis virorum præclarorum imaginibus, tanquam luminibus, collustrata, sermonibus eorum, quibus, antiquos historicos æmulatus, nos quasi in mediam rem rapit, animata et vividior reddita, et ars, qua excellit, uno ferre lineamento rerum faciem depingendi, ut eas pietas cernere videamus, sicut Henricum cum uxore et reliquis comitibus Alpes superantem, lectores vel invitos allicit et mira suavitate tenet. Deinde, ordine temporum fere semper religiose servato, nunquam quod alii solent, filum narrationis subito et præter

hæc versus est Otto dux Bajoariorum ²⁵ accusatur reus in regem (an. 1070) Moguntinus archiepiscopus Sigefridus aderat (etc.) Palatium perditis moribus plenum erat. Væ enim tibi terra, cujus rex puer est! (etc.) Imperatrix parvulum peperit regem in Herveldia (an. 1074) Sapientibus ista sufficient, alibi plura requirant ²⁶. (an. 1074.)

VARIE LECTIONES.

²⁵ baieriorum c. ²⁶ annum quo hæc scripsit 1513, addit Hamerslebensis.

NOTÆ.

(33) SS. III, p. 21. (Patrologiæ tom. CXXXIX.)

(34) V. Giesebrecht Ann. Altab. p. 19, et quæ dixi in Ephemeridibus litter. Gotting. 1842, Nro. 38, p. 382 sqq.

(35) Quos caveas ne in Suevia conscriptos putes. Certe nusquam ejus regionis res accuratius exponunt, sed præsertim bella in Francia et Thuringia gesta memorant, semel etiam monasterii Hasungun non longe ab Hersfeldia siti mentionem faciunt (a. 1081), ita ut eos in Hassia confectos putarim.

(36) A. 741, 901, 904, 995, 996, (997), cf. quæ dixi l. I, p. 392.

D (37) Nam Lambertus, qui non nisi Annales illos exscripsit, vix tam pauca verba aliunde repetivisset, cum alios fontes prorsus negligeret. Nam neque Reginonis continuatorem neque Thietmarum adhibuit (cf. Stenzel II, p. 103), neque a. 1040-1049, cum Herimanno ita convenit, ut hunc ejus fontem agnoscere possim. — Quæ Semler (Versuch, etc., p. 140), de Lamberto monuit, nihil ad hanc rem faciunt. W.)

(38) Vide quæ in notis dicta sunt et quæ jam Stenzel II, p. 105, collegit. Res externas etiam postea non salis compertas habuit (cf. a. 1071), easque rarissime respexit.

expectationem abrumpit, sed producit et continuat, ita ut res unoquoque anno actas separatim a sequentis Historia tractet, et virorum clarorum, tam de re publica quam Ecclesia meritorum, in eo mortuorum memoriam recolat; quod forma Annalium, in quam librum suum redigit, flagitasse videtur, et eam quidem utilitatem præbet, ut uno obtutu, quid simul evenerit, contemplari ac adjudicare liceat. Affert vero etiam incommoda, quæ scriptor sensisse quidem, sed necessaria duxisse nec declinare ausus esse videtur. Interdum tamen angustiores hos terminos transgressus liberius vagatur, et ea, quæ arcto inter se nexa sunt vinculo, non a se invicem separat et disjungit; quod inter alia, Historia controversiæ de abbacia Malmundariensi agitata (39) et turbarum in Saxonia ortarum (40) testatur.

Sed, ut pergamus in adumbranda virtutum, quibus noster præditus est imagine, excellit is etiam verissimo et acerrimo in recte æstimandis hominibus et æqua lance ponderandis eorum factis iudicio, animoque pietatis, humanitatis misericordiæque sensu plenissimo. Valde etiam lectores afficit, et ad satietatem fugandam confert, cum scriptorem ipsum vel rei cujusdam indignatione (ut cruentæ et nefandæ illius pugne Goslariensis a. 1063), vel misericordia (ut Henrici per silvas et deserta fugientis a. 1073), vel denique justa ira (ut in enarrandis, quas Saxones a regis ministris tolerarunt, vexationibus a. 1073, aut Coloniensium scelere in Annonem archiepiscopum commisso a. 1074), vehementer commotum vident. — Nusquam Lambertus Historiæ dignitatem lædit magna et gravia minoribus et levioribus confundendo, nisi quis eum cum Philippo Melanchtone ideo reprehendere velit, « quod quædam admiscuerit de privatis rebus indigna posterorum memoria », quæ tamen hic vir eximius sine dubio in priori tantum libri parte, nonnulla exigui momenti complectente, invenire sibi visus est.

A scriptorum hujus sæculi superstitione, qui fabulas aniles et absurda commenta pro veris venditare solent, hic se liberum et immunem, quantum

(39) A. 1065.

(40) A. 1073.

(41). Quo pertinent historiæ: de multitudine miraculorum circum corpus S. Remacii coruscante a. 1071, de Attilæ gladio ibid., de dæmone seditiosis Coloniæ incolis præcurrente, de muliere homines magicis artibus dementare infamata et de præsagiis, Coloniæ diabolo in potestatem traditam iri, significantibus a. 1074, de visione cujusdam clerici Spirensis de Huzmanni episcopi obitu a. 1075, de data Satanæ in carnem Annonis potestate et de omnibus mortem ejus portendentibus a. 1075.

(42) *Amaricare* (a. 1075), *carnalis*, *in carne*, *cælitus*, *compunctio*, *congruus* et *incongruus*, *confortare* (a. 1075), *conversari* (a. 1076), *conversatio* (pro *vita*), *deprædatio*, *diversare* (a. 1075), *econtra*, *festivitas*, *juramentum*, *juxta* (pro *secundum*), *meliorare* (a. 1076), *modernus mundus* (pro *homines*, etc.), *pœnitudo* (a. 1074), *pompaticus* (a. 1077), *proprius* pro *suus* (a. 1071), *prolixus* (a. 1071), *reatus*, *revelatio* (a. 1075), *scandalum* (a. 1075), *scandalizari*, *transitorius* (a. 1065, 1075), *tribulatio*, *vas electionis*

potuit, præstare conatus est, licet passim de sanctorum miraculis malique dæmonis, quas hominibus struxisse dicitur, insidiis talia proferat, quæ negare vel in dubium vocare, illo ævo nefas putaretur, nos vero, meliora edocti, ridemus (41).

Talibus igitur virtutibus cum conspicuus sit Lambertus, quas omnes, qui ejus scripta attente legerunt, agnoscunt et prædicant, non tamen ubivis locorum operam dedit sermoni puro, emendato, qui vocabula parum Latina, aut obsoleta aut post ætatem Augusti demum in hanc linguam recepta et usu probata, verborumque structuras et sententias quibus optimi scriptores recte abstinent, intensissima cura fugit et devitat. Ejus generis sunt, præter ea, quæ vel in glossario locum tenebunt vel in annotationibus jam deterioris notæ esse monuimus, plura quæ quamvis apud plerosque mediæ ævi scriptores occurrant, infra tamen enotanda putavimus (42). Ita etiam, ut alia taceamus, in constructione verborum: *facere* in significatione efficiendi cum infinitivo, ut idem sit quod *jubere*), *jubere ut et suadere*, quod modo infinito junctum vel scriptoris negligentiam vel poetæ imitationem prodit, leges purioris latinitatis migrasse existimandus est. Nec minus ingrata est repetitio eorundem verborum et locutionum, a qua scriptores Latini, ad egestatem linguæ suæ tegendam, sedulo sibi cavent, quæ in nostra tam frequens est, ut eum aliquando inopia verborum laborasse, suspicio nobis suboriatur. Ex magno vocabulorum, phrasium, sententiarum, proverbiorum, troporum, metaphororum etc., quæ adamasse videtur, numero pauca tantum infra delibasse sufficiat (43). Eadem est ratio locorum, quos ex libris sacris et classicis Romanorum scriptoribus, Cicerone, Livio, Tacito, Terentio, Horatio, Ovidio aliis affert, quorum haud paucis bis et sæpius in simili re utitur (44). Ad poetarum Latinorum carmina cognoscenda cum maximum contulisse videatur studium, in haud paucis etiam ejus commentariorum locis oratio supra prosæ simplicitatem tenuitatemque assurgit et poetico

(a. 1075), *vas diaboli* (a. 1074), *zelus*.

(43) *Quid facto opus est (esset)* a. 1056, 1066 (bis), 1073 (bis), 1074, 1076 (quater), 1077 (bis); *habenas*, *frena*, *retinacula laxare* a. 1070, 1074, 1076, *rumpere* a. 1070, 1072, 1073 (bis), 1075, *abjicere* a. 1077; *pro virili portione* a. 1070, 1073 (bis), 1075; *abolere*, ut: *macula multis seculis non abolenda* a. 1076, et a. 1075, *clades* (a. 1077), *ignominia non abolenda* a. 1075, etc.; *sanum aliquid sapere* a. 1073, 1074, 1077; *incisa spes* a. 1065, 1069, 1070, 1074, 1075, 1076. — Vocabulum *fidem* a. 1073, paucis lineis quater repetitur.

(44) Ut ex his: *Daniel. VIII, 25*. *Directus est dolus in manu ejus* a. 1091 et 1074; et. 1. (*Machab. III, 6*) *directa est salus in manibus eorum* a. 1076, etc.; et ex illis: *surdis tribunalibus (auribus) fabulam narrare* a. 1059, 1063, 1074. (*Horat. Epist. II, 1, 199*), *in arduis rebus* a. 1065, 1073. Ejusdem carm. II, 3, 1; *ignem gladio scrutari* a. 1063, 1071. (Ejusdem serm. II, 3, 276); *frena injicere vaganti licentiæ* a. 1072, 1076. (Ejusdem carm. IV, 15, 10).

quodam colore infucata est; quod non uno exemplo confirmatur. Nimia denique copia et ubertas ubi brevitati et concinnitati commodior fuisset locus, vitio ei verti potest. Quas leves maculas, quibus, cum in Lamberti libro plura niteant, ut ei inter ætatis mediæ historicos principem pene locum concedere non dubitemus, non magnopere offendimur, ipse, emendatrice manu admota, facile abstergere et delere potuisset; excusandæ tamen sunt in homine, cujus esset, libris sacris, ecclesiasticis, liturgicis legendis omnem fere operam omneque tempus impendere.

Quibus expositis, de re non minus gravi et difficultatibus implicata quærendum est: an Lambertus historicam fidem semper servavit (45)? Quam quidem quæstionem non melius et promptius solverimus, quam si, Lambertum vera dicere primum potuisse, deinde voluisse, paucis demonstrabimus. Omnis autem rei cardo in eo vertitur, utrum, quæ hic scriptor de Heinrici IV Indole, moribus et factis, de turbis eo imperante concitatis, de calamitatibus, quæ Germaniam tum fato iniquo afflixerent, narravit, vera sint, necne. In tantis animorum motibus, quantis Lamberti ætas agitata est, fieri non potuit quin, quam quis de rebus publicis sequeretur sententiam, in eam lectoræ quoque trahere vellet. Sed in hoc viro, qui inter has tempestates et procellas tantum mentis sanæ et animi quietis sibi conservavit, ut verum a falso discernere posset, tale quid non est timendum, Hersfeldensis cænobii antistes, publici concilii nunquam non particeps, quid in utraque, et Heinrici regis et Saxonum Thuringorumque, parte gereretur, non erat nescius; contingit vero ei etiam ut medius inter illum principem et hos populos, et illi ob fidem servatam gratus esset et acceptus, et apud hos ob eximiam eloquentiam cæterasque ingenii animique facultates magna polletet auctoritate, ita ut Lambertus, quem tanquam hominem non modo promptum ingenio, sed usu etiam exercitatum. sæpius fortasse intinerum et negotiorum sibi adjungebat comitem, quæ his de rebus traditurus posteris esset, ex puro et limpido potius fonte quam ex turbidis rivulis haurire posset. Uniuscujusque autem historici multum interest, si quando, viros, quorum ad arbitrium nutumque cæteri se figere et componere solent, præsentis cognoscendi, coram ex iis audiendi, et quales sint eorum mores et ingenia, discendi, quæque velint et cupiant investigandi, occasionem sibi datam videt. Quæ opportunitas nostro sæpe se obtulit, Henrico IV identidem Hersfeldiæ commorante ut anno 1066, 1071, 1073, 1074. — Sed satis de hac causa dictum puto, veniamus ad alteram. Lambertum, quæ comperta et explorata habuerit vera et sincera, nec falsa et simulata, posteris reliquisse, cum qui in omnibus ejus narrationibus inest genuinus sine ullo fuco color, probat, tum liberæ ejus et graves de corruptis clericorum moribus et depravata rei sacræ conditione

(45) Sunt enim qui hanc affirmare nolint, ut Godofredus Arnoldus [Krchen-und Ketzerhistorie,

querelæ magis confirmant. Tantum enim abest, ut quæ in monachis suæ ætatis suique ordinis vituperanda observavit silentio premat, aut eorum culpam in alios, principes inprimis, quorum tamen injurias et vexationes quibus cives suos afficiabant, eadem acerbitate castigat, transferre velit, ut aperte in eorum mores plane deperditos invehatur deque iis querelas jactet. En! qualem nobis, data de monachis sui temporis disserendi occasione, ambitionis, superbiam et luxuriæ eorum imaginem proponat ad ann. 1071: *Et revera non immerito Dominus — non esse usque ad unum.* Nec monachi tantum, sed etiam summi Ecclesiæ magistratus, si forte morum pudori et vitæ sanctitati minus studuerint, bilem ei et indignationem movent, gaviterque eos reprehendit et exagitat ut ann. 1064; et a. 1070 Hermannum per Simoniacam hæresin episcopatum Bambergensem invasisse, et multis muneribus papæ datis non solum impunitatem criminis, quod objectum fuerat, consecutum, sed etiam pallium et alia quædam archiepiscopatus insignia percepisse, animo ob hoc facinus vehementer commoto tradit. (cf. a. 1075). Postquam Lambertus Ruthberti abbatis Bambergensis, qui ad locum Meginwardi, abbatis Augiensis, non per justam et legitimam electionem suffectus est, sordidam vitam et quam immensa ad hanc dignitatem assequendam munera prodegisset, perstrinxit, ita pergit (a. 1071): *Is pseudo-monachus — prolixiore opus habent trugædia.* — Quam severum et justum est ejus de Henrico, episcopo Spirensi, Ecclesiæ suæ opes puerili levitate dilapidante (a. 1075), et de abbatibus monachisque ad summam Fuldensis monasterii dignitatem pretio mercandam confluentibus (a. 1075) judicium! Quibus exemplis plura alia ejusdem generis addi possent. Cui denique ipse Ruthardus in moribus remissior videbatur (a. 1074), qui Aribonem, nobilissima familia prognatum, Guillelmi et Ottonis marchionum fratrem, a servis suis occisum. « litteris quidem apprime eruditum, sed propter lasciviam morumque intemperantiam bonis omnibus invisum » (a. 1070) dicit nonne is solam vitæ integritatem et virtutem, nulla dignitatis, generis et ordinis habita ratione, in laudando pariter ac in vituperando spectasse putandus est? — Nec tamen eo audaciæ progressus est Lambertus, ut de rebus monasticis aliam plane, quam sui sæculi homines, sententiam sequeretur, Meginhero duce, nihil nisi quod nimium esset, tum in petulantia, tum in disciplinæ severitate, aversatus.

Suspicionem etiam animi Hildebrando sive Gregorio VII pontifici tantum dedit, quantum ab Henrico IV rege alieni, quibusdam movit Lambertus, Nam illum non modo laudibus cumulat (a. 1073), sed etiam calumnias et convicia, quibus inimici eum proscindebant, tam sedulo refutare studet, ut inde ejus officiosam gratificandi voluntatem cogno-

1729, p. 1, l. xi, c. 3. 6 p. 367) qui etiam Justi Lipsii, Gerh. I, Vossii aliorumque testimoniis niti se ait.

is. Sic narrata pontificis cum Mathilde mar-
 issa consuetudine et convictu, quantam cri-
 idi materiam præbuerit ista familiaritas, non
 rit quidem, ad statim tamen addit (a. 1077):
pud omnes sanum aliquid sapientes luce claius
bat, falsa esse quæ dicebantur. Nam et papa
is eum contra venenatas detractorum linguas
niebant. Eodem modo, quorum Hildebrandus
 odo Wormatiensi accusatus est, delicta excu-
 orumque criminum vim et pondus infringere
 are studet, ut ea omnia ab Hugone Blanco,
 e fraudulento et ira in papam inflammato,
 tata esse dicat, Denique tumultus, vita cæ-
 cro ordini imperata passim, Erfordie præ-
 ortos, ita refert, ut pontificis decreta magis
 re quam improbare videatur. His igitur aliis
 usis Lambertum Gregorio faventem et ab
 partibus stantem videmus. Sed quæso, qui
 oterat, ut scriptor, locorum intervallo dis-
 is, de viro, qui non solum vulgi opinione gra-
 ius, disertissimus et maximæ auctoritatis esset
 is, sed intelligentium quoque hominum iudicio
 tissimus, aliter sentiret, et loqueretur? Ad
 um ejus, verarum et fictarum, admirationem
 ise apud Lambertum legimus grati animi
 m, quem Hildebrando, velut acerrimo liberta-
 rmanie vindici, deberi omnes vel regis levi-
 ffensi, vel ejus superbia læsi præ se ferebant
 ostebantur. Utrum jure, an injuria? Hoc diju-
 vix licuit Lamberto qui tum superbe a rege
 et indigne ab ejus ministris vel amicis perpe-
 malaque ex munerum sacrorum nundinatione
 am ex perenni fonte, manantia vidit et ge-
 tum remedia his morbis, qui totum utrius-
 eipublicæ corpus antea sanum et valens pes-
 i veneno infecerant, sanandis proposita, salu-
 et præsentia duxit.

l ea quoque culpa Lambertus vacat, quam in
 vulgo censerunt, quod in describenda Hein-
 V, vita et moribus veritati male consulerint,
 nstituta cum aliis rerum Germanicarum ejus-
 ætatis scriptoribus comparatione, facile ab eo
 veri potest. Nullus enim fere horum scripto-
 47) reperitur qui ab omni partium studio immu-
 onturbatum dissidio inter pontificem et impe-
 em reipublicæ statum tam prudenter et quiete
 uerit, quam Lambertus. Cujus etsi commenta-
 tis luculenter docent, eum fidem papæ debi-
 omnino servare voluisse et ejus signa deserere
 duxisse, non ubique tamen ab eo facta defen-
 duo fuit probo, honestatis amante et a flagitiis
 ribusque abhorrente animo, prorsus omnes,
 ages et aliorum jura violarunt, sive clerici
 nt sive laici, ira et inigatione acriter prose-
 r, ideoque pari vehementia injustam decima

A rum exactionem et injurias Saxonibus et Thuringis
 a rege illatas atque improbam eorum clericorum
 vitam, qui ad honorum gradus non via virtutum,
 sed per ambitionis præruptum et male partarum pe-
 cuniarum profusionem immerentes ascenderant, in-
 sectatur et corripit. Quæ cum ita se habeant, non
 mirum est Lambertum potius pontificem quam re-
 gem cum asseclis insoates adeo nec refragantes
 injuriose et crudeliter tractantem, quæ facinora
 quotidie et videret et audiret, favore esse com-
 plexum. In Heinrici quidem Vita duo discernenda
 sunt tempora, unum quo rex juvenis per pædago-
 gos et pessimæ notæ familiares corruptelarum ille-
 cebris irretitus, potentie fines paulo longius quam
 patriæ salus permetteret, proferre conatus est;
 alterum, cum mala subiit, rege potentissimo, a pa-
 tre avoque, viris clarissimis et optime meritis
 commendato, indignissima, quæ summam misera-
 tionem commovere debent; cujus sensu etiam Lam-
 bertus difficile et periculosum in Italiam iter cala-
 mitatesque quibus in eo laboravit describens, se
 tactum esse profitetur. De illa vitæ parte scri-
 ptor lene iudicium fert, juvenili potius superbiæ
 quam inveteratæ male faciendi consuetudini in-
 justam Saxonum oppressionem perniciosasque
 quibus flagrabat libidines tribuens, et sic eum ex-
 cansans (47): *Rege ad omnia, quæ jussus fuisset,*
puerili levitate annuente, tum regem « juveniliter
tumultuantem » appellans. Saxonibus vero et Thu-
 ringis ad maximam perniciem ab eo jam reda-
 ctis rerumque publicarum conditione omnino per-
 turbata prudentibusque principum consiliis prorsus
 spreto et neglectis, severius cum eo agit, ut non
 modo hæc (48): *Neque eum lascivie regis — vel*
levi verbo auderet redarguere, sed etiam multa alia
 in regis ignominiam dicta in his Annalibus lega-
 mus, cum, si alterum simul tempus narrando
 complecti licuisset, meliora de eo dicendi oblata
 esset facultas.

Quibus omnibus examinatis et ponderatis, haud
 inviti largiemur Lambertum, licet ab erroribus
 quorum nonnullos in annotationibus ostendimus,
 non prorsus liberum, plenam, perpicuam et accu-
 ratam rerum sua ætate vere gestarum narrationem
 posteritati reliquisse, et cum nec causarum, quibus
 quæque acta sunt, neque eorum quæ cum iis con-
 junctæ evenerunt explicationem negligat, pragmaticæ
 ejusdemque veræ historiæ exstitisse auctorem. Quo
 factum est ut plerique historiæ Germanorum scri-
 ptores, qui quidem fontes ipsos adire consueverunt,
 cum maximi æstimaverint, ejusque in Heinrici Vita
 auctritate, tanquam hominis eloquentissimi pariter
 ac gravissimi, fere sola nitantur et in ea acquiescant

F. L. HESSE.

Attamen per medium ævum Lamberti nomen raro

) Quorum recensendorum nsbis otium fecit
 Frischius Aschafnaburgensis, in compara-
 critica de Lamberti Schafnab. Annalium cum
 ot ejusdem ævi chronicis. Dissertatio inau-

guratis. Monachii 1830, 8, 64 pp.

(47) Ad ann. 1063.

(48) A. 1075.

aut nunquam auditum est. Nam ipse illud neque A præfatione quadam neque libri inscriptione neque in textu prodidit (49, ut fere mirum sit, quod posterioris ævi codices et scriptores (50) id scire potuerint. Liber vero a pluribus lectus est atque exscriptus. Quibus signa prætulisset Bernoldus, si ejus verba a. 1054 de miraculo a papa Victore facto quæ cum Lamberto prorsus conveniunt, ex hoc exscripsisset. Cum vero alibi nusquam hoc libro usus sit, id vix statuerim. Nisi hæc verba Lamberto postea obtrusa putes (51), sane de communi utriusque fonte, quamvis hæc nunc lateat cogitare oportet. Neque Sigebertum Gemblacensem (52) Lamberti Annalibus usum esse, V. Cl. Hirsch mihi persuasit (53) licet singulis annis (54) quamdam inter eos deprehendi similitudinem non negem. — Itaque primus, nisi fallor, Lamberti Historia monachus Sigeburgensis, qui Vitam Annonis archiepiscopi Coloniensis conscripsit usus est: cui quæ ille de viro celeberrimo sibi que noto diligenter retulerat se ita commendebant ut ea ad verbum in suas transferret schedas iisque in publica archiepiscopi Vita enarranda nihil fere addendum reperiret (55). — Paulo post qui magnos illos Annales confecit, quos vulgo annalistæ Saxonis nomine laudamus, Lambertum evolvit et plures ejus locos compilationi suæ vastissimæ intulit, quamvis, Brunonis Historia cæteris fontibus prælata, præstantissimam illius partem, eam dico, qua bellum Saxonum describitur, intactam reliquerit, sive ne narratione copiosissima

(49) V. a. 1058, 1059 ubi optimi libri N. legunt, alii vero semel *Lambertus* scribunt.

(50) Cf. infra n. 59, 60, 62, 63.

(51) Hoc etiam loco minus apto, quo hæc in codice 1 leguntur indicari videtur: reliqui codices postea ordinem mutasse videntur.

(52) Verba apud Miræum a. 1077: *Lamberti Schafnaburgensis monachi Hersfeldensis Chronicon disinit*, in nullo codice obvia, editoris esse, vocabulum *Schafnaburgensis* satis ostendit.

(53) In libra eruditione plenissimo, quem de Vita et scriptis Sigeberti edidit p. 110-113.

(54) Cf. præsertim a. 1073. At Lambertus hæc a. 1075 retulit neque video cur dubitemus quin Sigebertus de hoc regis Russorum adventu quædam audierit. Si alibi conveniunt, plerumque res sunt notissimæ; sed quæ Lambertus fuse exponit, Sigebertus breviter attingit. Locos vero a. 1054, 1071 hic ex aliis fontibus recepit.

(55) Quod Delius (ap. Ledebur Archiv. V, p. 55 D seqq.) sine causa in dubitationem vocavit.

(56) C. 9 de Dedone ex a. 1056 et 1042; c. 12 de Adalberto ex a. 1065 et 1072.

(57) Vol. I, p. 179 ex a. 1054.

(58) II, p. 105.

(59) De quo vide quæ disputavit V. Cl. Hesse Beitrage t. I, fasc. 2, p. 5-9. Ipse Nicolaus f. 125: *Hic* (Lampertus), inquit, *satis late scribit suam chronicam ex qua plura ego frater Nicolaus de Sygen professus Erff. ad Sanctum Petrum collegi hunc sine præsentem sexternum videlicet ab anno Domini 1000 usque ad a. D. 1077.*

(60) Apud Menkenium II, 4 1 seqq.

(61) Natus Frankenberhæ in Hassia, d. 1 Mai, a. 1457, mortuus d. 27 August. 1522 (ergo tribus annis ante editum a Churrero Lamberti librum, quo igitur

obrueretur veritus, sive Lambertum Saxonibus et præsertim Halberstadensibus non satis favisse ratus. — Eodem fere tempore liber de fundatione cœnobii Gozecensis scriptus est, cujus auctorem plura ex Damberto desumpsisse (56) patet. — Etiam (57) in Chronico Laureshamensi Lambertinae narrationis vestigia deprehendi, jam Stenzel monuit (58). — In monasterio S. Petri Erfordiensis jam sæculo duodecimo incipiente Lamberti codicem fuisse, cujus fragmenta tum aliis operibus sint inserta, tum tanquam breviores Annales descripta mox videbimus. In eodem vero cœnobio sæc. xv ex Nicolaus de Sygen magnum Thuringiæ Chronicon digessit (59), in quod etiam ex Lamberto plurima recepit. Cujus autographon in archivo publico Wimariensi asservatum V. Cl. Hesse summa diligentia perlustravit et examinavit Alii quoque rerum Erfordiensium scriptores, præsertim ille, qui satis barbaro nomine « Exphurdianus antiquitatum variloquus » audit (60) multa ex Lamberti Annalibus mutuati sunt. Præterea vero sæculo xiv exeunte xv incipiente, plures eorum codices noti fuisse videntur, cum etiam alios rerum scriptores iis usos fuisse, V. Cl. Hesse probaverit, Wigandum Gerstenberger in Chronico Hassiaco (61), Trithemium in Chronico Hirsaugiensi (62), Paulum Langium in Chronico Citicensi (63): quibus addi possunt Andreas Lang, abbas S. Michaelis Babenbergis, qui sæc. xv ex librum De sanctis ordinis S. Benedicti conscripsit (64), et N. Em-

C tantum manuscripto uti concessum fuit), ut, quæ ad ann. 1524 et 1549 traduntur, ab aliena manu adjecta sint. Ejus Chronicon Thuring. et Hass. (de quo vid. Wenck. l. c. t. I præfat. p. xv) typis exscriptum legitur in Schminckii Monument. Hass. t. I et II. Loci, quos ex Lamberto in id transtulit, habentur t. I, p. 46 ad ann. 908 ubi fontem, ex quo hausit, et etiam in sequentibus paginis, falso Chronicon Lamberti Leodicensis nominat, quem errorem jam in hujus præfationis initio redarguimus, p. 106, 110, 112, 114, 116, 129, 131, 134, 142, 147, 149, 154, 160, 164, 172, 181, 190, (Ex Monachi Erfordiensis additionibus ad Lambertum petita sunt, quæ continentur p. 192, 197, 198, 200, 208, 211, 214, 216, 218, 222, 138, 239, 246.) — Chronici Hersfeldensis nomine Gerstengerus p. 103, nomini Lamberti Annales indicare videtur; neque ut Wenck statuit, historia Hersfeldensis intelligenda est. Hesse.

(62) V a 1065, p. 209; a. 1072, o. 282. Eum codicem Wirzburgensem habuisse, verisimile est: quem fortasse etiam P. Langius, Trithemii discipulus, inspexit.

(63) Chronicon Citicense primo edidit a. 1517; a. 1520 revisit; ubi p. 1142 (ap. Pistor, ed. Struve) narrationem, quæ incipit: *Rex Wilhelmum marchionem Thuringorum* — et desinit — *sorore Joide ex Lamberto ad ann. 1051, verba p. 1143 exstantia; Rex accepto nuntio — omnia faciebat eu eodem ad ann. 1076 mutuatus est; quod etiam valet de iis, quæ p. 1146 de Echerto marchione narrantur. — Paulo Langio non ignotum fuisse Lamberti libellum de Ecclesiæ Hersfeldensis institutione, jam supra dictum est Hesse. — Cf. ejusdem Chronicon Numburgense ap. Menkenium II, ubi eadem fere repetuntur.*

(64) Cf. de ipso Mon. SS. IV, 166. Quæ fol. 181 de Wilderado abbate Fuldensi tradit, ex Lambert.

ser (65), quia, 1512 Vitam sancti Bennonis Misnensis A rum codicum fide emendanda erant.

episcopi edidit (66).
 Paucis annis post prima editio prodiit, quæ ingenti plausu recepta, viribus eruditis pretiosissimus visus est thesaurus (67), ita ut deinceps horum annorum Historiam Lamberto maxime auctore omnes narrent; qui utinam etiam æquum eius iudicium imitati atque æmulati essent!

Societate aperiendis fontibus rerum Germanicarum mediæ ævi constituta et statim de præcipuis scriptoribus summa cura diligentiaque exhibendis cogitante, Cl. L. F. Hesse, vir de Historia Turingica meritissimus, Lambertum, omnium mediæ ævi historicorum pene præstantissimum, edendum suscepit, et annis sequentibus cum codices a Pertzio et Bochmero feliciter repertos cum editis comparavit eorumque fide textum recensuit, tum verbis et rebus explicandis egregiam operam navavit, et studiorum per viginti et amplius annos continuatorum fructus in hoc loco reponere voluit.

Subsidia vero hæc ipsi ad manus fuerunt:

1) Codex Augustinensium Witembergensium (68), quem vir summus et de omnium scientiarum propectu optime meritus Philippus Melanchthon Secerio describendum mandavit atque Chaspari Churrero typis edendum transmisit. Qui cum jam inveniri non potuerit, sive deperditus sit sive in quodam angulo lateat (69), editio princeps, quam Churrerus a. 1525, Tubingæ apud Huldericum Morhardum vulgavit, adhibenda erat. Exemplar enim illud genuinum Lamberti textum continuit satisque fideliter expressum esse videtur, ita ut plerumque non nisi leviora menda aspersa atque hinc inde vocabulum (79) omissum vel additum deprehendas; quæ alio-

Ann. a 1063 sumpta sunt, et hunc ipse auctorem laudat f. 184 ubi de Meginhere Hersfeldensi loquitur: *Is ut Lampertus in sua Chronica testatur*, etc.

(65) Ipsum affert c. 39 (ap. Menkenium II, p. 1869): *Hujus autem vastationis meminit Lampertus Herveldensis monachus, nobilis historiaram scriptor* Quæ verba cum legisset monachus Hamerslehensis supra laudatus, Chronicoa Ekkehardi, cujus epitomen fecit, Lamberto tribuendum esse putavit, ita inquit (f. 30, Cf. Leibnitz I, p. 700): *Puto Lambertus vocatur auctor monachus Hersfeldensis nobilis historiographus; sic illum nominat Ieronimus Emser in Vita Bennonis episcopi. Si tamen sit iste.*

(66) His nescio an annumerari debeat Stephanus Leopolder, qui a. 1502-1532 in cœnobio Wessofontano vixit et Leutnero teste (Hist. Wessof. p. 339.) « Chronici Hersfeldensis compendium ex Lamberto Schafnaburgensi excerpit », cum jam editione princeps uti potuerit. — Staindelium, qui jam antea Chronicon magnum Bavaricum compilavit, non Lamberto, ut Oefelius putavit, sed Annalibus Althensibus usum esse, Giesebrecht satis probavit p. 7. — Stenzel etiam Ann. Novesienses ex Lamberto a. 1074 descriptos esse adnotavit, quos sæculo XVI exeuntes compositos hic non attulerim, cum tunc temporis jam plurimi editum Lamberti textum adhibuissent.

(67) Cf. testimonia a Vossio collecta de Hist. Lat. II, c. 47, quibus multi addi possent.

(68) Errore decepti plures codicem Tubingensem dixerunt.

(69) V. Cl. Forstemann mihi retulit, codices illius

1*) Codex in archivo Desdrendi a Cl. Hessio primum evolutus, quem annis 1550-1660 manu exaratum esse opinatur, ex editione principe descriptus esse videtur, quippe qui in plerisque cum ea conveniat neque locum a. 1075, expleat (71).

1 a) Auctor Vitæ S. Annonis (72) et.

1 b) Annalista Saxo (73) antiquos et optimæ fidei codices ante oculos habuerunt (74).

Reliqui vero libri, quotquot novimus, manarunt ex

2) Codice monasterii S. Petri Erfordiensis, qui certe sæculo XII inc. scriptus fuisse videtur, itaque prope ad Lamberti tempora accessit et ejus verba accurate satis atque fideliter servasse putandus est, nonnulla vero abiecit quæ res Erfordienses posterorum memoriæ traderent, a genuino Lamberto secerenda. Codex ipse, quem in Turingiæ bibliothecis frustra quæsivi, deperditus esse videtur; ex ipso vero derivati sunt.

2 a) Codex Gothanus Ekkehardi, mbr. s. XII, olim S. Petri Erfordiensis, de quo vide Mon. SS. III, p. 21 *Proem. ad Lambertum Aschafnaburgensem, Patrologiæ tom. CXXXIX* (75). Post annum 1049 vero pauca tantum verba ex Lamberto exscripsit (76).

2 b) Codex comitis de Scehoenborn in arce Gaybach asservatus, mbr. s. XII olim « S. Petri in Erfesfurt », Annales continet, a. V. Cl. Boehmero exscriptos, qui usque ad a. 1077 ex Lamberto hausti sæpe ipsa illius verba retinent, ideoque his emendandis multum inserviunt. Annales una manu usque ad a. c. 1150 exarati, postea ab aliis usque ad a. 1463 continuati, in alio Monumentorum volumine edentur (77).

Proxime ad codicem 2 accedere videtur

monasterii partim in bibliothecam Wittenbergensem venisse, partim postea in Ienensem transmigrasse. In neutra jam reperitur.

(70) In priore tantum libri parte plura ommissa sunt, ut a. 723, 732, 733, 786 (cui R. s.), 787, 813 (c. H. s.). de a. 718, 742, 777 v. n. 76.

(71) Eodem continentur: 1° *Origenes Saxonice Vuolgangi Crusii* (71 pag.); 2° *Chronicon Veteroceltense* e Conradi presbyteri Lauterbergii Annalibus et manuscripto exemplari castigatum (22 pagg.); 3° *Annales Misnenses* auctori incerti (9 pagg.); 4° *Chronicon Pirnenses* (6 pagg.); 5° *Chronicon Dresdense* (3 pagg.) Hæ quinque libri partes Germanice conscriptæ sunt; 6° *Chronicon Fribergense* Latinum (8 pagg.); 7° civitatum, arcium ac monasteriorum foundationes, ex innumeris Chronicorum codicibus congestæ per *Vuolq. Justum* Germanice, (79 pagg.); denique 8° *Herveldensis abbas De rebus Germanorum* (240 pagg.).

(72) Codicem egregium Hallensem adhibuimus.

(73) Usi sumus cod. autographo Sangermanensi.

(74) Alii plerique, quos Lamberto usu esse diximus, non ita eum exscripserunt, ut ad verbarestituenda facere possent.

(75) cf. Archiv. VII, 505 et quæ postea dicentur.

(76) 1041 *cui Suitgerus successit*; 1051 *imperator Pentecosten — mense decedens*; 1056 *presentes erans — sepulturæ est traditum. Hermannus Coloniensis archiepiscopus obiit*; *cui Anno Goslariensis prepositus successit*; 1069 *relicto — speciosus.*

(77) Magnam eorum partem publici juris fecit Wurdwein Nova subs. diplom. II, 238-241.

3) C. Dresdensis; olim academice Lipsiensis, postea Tabulario regio illatus, nunc in bibliotheca publica asservatus et I, 50 signatus. Liber sæculo xv ex vel xvi in, in charta duabus manibus, altera rudi et minus eleganti, altera comptiori exaratus est. Lamberti verbis pauca de cœnobio S. Petri addita sunt (78), præterea continuatio brevis usque ad a. 1154 abjecta, quæ cum Annalibus ibidem scriptis (2b.) quammaxime convenit.

4) C. Gottengensis, olim Albini, postea domini de Plotho et Semleri (79), chartacens in fol. sæc. xv ex., satis diligenter et distincte scriptus (80); qui pariter atque.

5) C. Wirzburgensis, olim abbatie S. Jacobi quæ Scottorum erat (81), chartacens in fol. sæc. xv ex vel xvi in., duobus calamis scriptus, — incipit ab a. 705, — maxime in prima libri parte quædam adjecit (82), et continuationem quoque illam non solum retinuit sed etiam usque ad a. 1182 prosecutus est. In minoribus quoque hi codices inter se conveniunt, quamvis alter ex altero descriptus esse nequeat, cum aliis hic aliis ille mendis sit deformatus. Eodem modo codex 3 suas habet maculas. Omnes vero non paucis locis eodem modo peccarunt, verba omiserunt, alia transposuerunt et mutaverunt (83), ut communem fontem jam ab ejusmodi erroribus haud liberum facile agnoscas, Omnes, utpote eodem fere tempore exarati, etiam in verbis scribendis valde conveniunt et ab orthographia, quam sæculo xi in usu fuisse satis constat, sæpe recedunt (84), ita tamen ut modo hic modo ille antiquiores formas retinuisse videatur. Quas, C

(78) a. 858, 1068. Etiam quæ a. 718, 742, 777 de archiepiscopis Moguntinis leguntur et tam ab aliis Annalium Hersfeld, exemplaribus quam a codice I aliena sunt, equidem haud Lamberto, sed monacho Erfordensi tribuerim.

(79) cf. Archiv. VII, 456 sqq. — Semlerus hunc librum ex bibliotheca Petri de Ludwig cancellarii Hallensis aut Baumgarteni professoris comparasse videtur; cf. Baumgarten Nachrichten von einigen Handschriften der. Bibl. des kanzlers von Ludwig. Halle 1749, 8, p. 31-40. HESSE.

(80) Codices Dresdensem et Gottingensem a VV. Cl. nostræque rei fautoribus eximiis, Falkestein ei Beneke transmissos et ipse inspicere potui.

(81) Cf. Gerken in itinere II. p. 345. qui satis inepte de hoc codice disputavit. HESSE.

(82) V. a. 623, 705, 706. Annis 718, 745, 777, 1068 easdem quas 3 habet additiones. Sæpe etiam episcoporum et abbatum nominibus sedium indicationes adjecerunt, a. 863, 890, 892, 932 etc.

(83) Cf. a. 1069, 1061, 1072, 1074 (ter), 1075, 1077 (loci, quos jam textu nondum impresso accuratius indicare non possum, facile in notis invenientur.)

(84) Ita semper fere c pro t exhibent, et ubique non solum *nichil, michi, mulctare* sed etiam *nunctius* scribunt; y pro i non raro occurrit; neque tamen in hoc neque in aliis multis sibi constant. Nam modo *solemnia*, modo *solempnia*, *sollemnia*, *dampnum* et *damnum* et alia ejusmodi præbent. Sed ubique fere *unquam, cunque, aliquandiu* præferunt; 3 et 4 sæpe h utuntur: *sathanas, sathagere, penthecoste, thabus, thabescere*; etiam *charissimus* et *lachrimæ* interdum in 4 legitur. Magis offendunt s pro

A codicibus 1 a et 2 b adhibitis, ubique restituere conandum erat; quamvis in multis vocabulis, in quibus scribendis illius temporis scriptores nunquam fere sibi constabant, nos pristinam lectionem haud assecutos esse (85), bene sciam. Sed hæc levissima sunt, quæ nisi ipse monuissem, vix unus alterve attendisset.

6) Pistorius codicem habuit, quem vetustissimum dicit (86); sed lectiones cum 4, 5 concordantes et continuatio usque ad a. 1332 deducta atque ex Annalibus Sanpetrinis excerpta, eum ejusdem originis et fortasse non majoris ætatis fuisse ostendunt.

7) Codex Oxoniensis Bodl. n. 5128 Junii manuscriptus, brevem anni 1075 partem continet, cujus lectiones a genuino textu satis recedentes V. Cl. A. Nicoli enotavit (87).

His subsidiis ad hanc novam Lamberti editionem adornandam V. Cl. Hesse magna diligentia usus est, et quamvis nullum veterem et auctoris temporis supparem codicem integrum atque genuinum ad nos usque pervenisse ægre feramus, textum tamen quam fidelissime esse restitutum, ita ut de vera lectione nusquam fere dubitandi locus sit, lectores libenter concessuros confido.

Editiones vero quæ nostram præcesserunt hæc sunt: Prima sub titulo: *Quisquis es gloriæ Germanicæ et majorum studiosus, hoc utare ceu magistro libello Tubingæ 1525* in 8° (88) curante Chasparo Churrero (80); — secunda ibidem a 1550 (90); — tertia ibidem a. 1533 (91) curante Lutovicho Schradingo, qui nomen auctoris detexit et quædam emendare (92) conatus est (93); — quarta in Schardii

z baptizare, scandalizare, et *z* pro *s* (*thesaurus*) *w* pro *u* (*sanguis*, quod in 3 etiam *sanguis* pariter ac *liqua* scribitur *extingwi*), *n* ante *y* additum *pungna*, litteræ bis positæ (*legimus 3 4 tollerare 3 4, sanccire, duplicare, aufferre, pallacium 3 rurssus 4*, aliaque quæ rudem sæculi xv orthographiam referunt, qualia sunt nomina propria præsertim in cod. 3 deformati (*ff, ph* pro *f*; *tt dt* pro *t* et alia in notis allata). 4 plerisque locis magis ad antiquiorem quem sequitur codicem accedit, et hinc inde etc., servavit.

(85) Præsertim an præpositiones sequenti litteræ assimilaverit necne, codicibus sæpe inter se discrepantibus, dubium me tenuit.

(86) Vol. I, Epistol. dedicatoria p. 2.

(87) Vid. Archiv. V, 727.

(88) In fine legitur: *Excursum apud Hulderichum Mohardum Mense Augusto. D. XXV.*

(89) De ipso cf. Schurreri biogr. unde liter Nachrichten von chemal. Lehrern der hebr. Liter. in Tubingen. Ulm. 1792, 8, p. 88 et Veessenmeyer Sammlung von klein Ansätzen. Ulm. 1827, 8, p. 67 sqq. ubi etiam de Lamberto scite ut solet disseruit. HESSE.

(90) Hanc Hamberger (Zuverlässige Nachrichten III, p. 781; Director. p. 9) aliique laudant; Ebert vero (Bibl. Lexicon I, 961) an revera prodierit, dubitat. Certe neque V. Cl. Hessio innotuit, neque in bibl. Gottingensi exstat.

(91) *Tubingæ ex ædibus Morhardinis Kul. Septemb. a 1533.*

(92) Neque tamen se codice adjutum esse dicit.

(93) Servabatur olim hujus editionis exemplum ab anonymo emendatum et notis copiosis illustratum

a collectione (94) Francof. 1566; quinta quam A Grynæus (95) Basileæ ex officina H. Petri 1569 — sexta in altera Schardii collectione (96) Ba- 1574; septima et octava in Scriptorum a- rio editorum volumine 1. Francof. 1583, Hanoæ 613 fol.; — nona cum Chronico Urspergensis nforati 1509 fol.; — decima in Schardio redi- opera H. Th. Angustani Giessæ 1675 fol.; — cima quam Struvius Pistorii libro repetito ex- endam fecit Ratisbonæ 1726 fol. (97). Post (98) Krause, prima libri parte omissa, duodeci- editionem adornavit (Halæ 1797, 8), qua tex- quidem intactum pene reliquit, verbis vero et ; explicandis illustrandisque primus manum- vit (99).

Quibus adnotationibus V. Cl. Hesse alias multas easque bonæ frugis plenissimas adjecit, iisque con- gessit quæ tam alii hinc inde monuerunt tum ipse e penu sua litteraria promenda et cum lectoribus communicanda duxit. Rarissime et ipse notulam as- persi, qua præsertim Lamberti errores, aliis scri- ptoribus collatis, demonstrare et refellere conatus sum.

Jam vero, prima eaque ex Ann. Hersfeldensibus hausta libri parte supra vol. III, p. 22, sqq. edita, ipsum Lambertum suorum temporum Historiam iuitio quidem breviter, mox vero ample et egregie exponentem audiamus.

G. WAITZ.

LAMBERTI ANNALES.

MXL.

inricus rex in Boemiam ²⁷ duxit exercitum, ibi- Werinherus ²⁸ comes et Reginhart ²⁹ signifer- ensis cum aliis multis occisi sunt (*Aug.* 22-31).- trus Ungariorum rex a suis expulsus, ad re- ³⁰ Heinricum confugit, petens auxilium (100).- erhardus ³¹ Babenbergensis obiit; cui Suitge- ³² successit. Dedicata est cripta Herveldensis ³³,- e in eam translatae sunt reliquæ sanctorum- sessorum ³⁴ Wigberti et Lulli.

MXLI.

inricus: rex secundo ³⁵ Boemiam ingressus, du- ejus in dedicionem accepit, Prenzlao ³⁶ nomine,- mque ejus sibi ³⁷ tributariam fecit. Inde per- ariam ³⁸ regressus, festum sancti Michaelis- sponæ celebravit (*Sept.* 29).

VARIÆ LECTIONES.

Bohemiam 3. 4. 5. sæpius (*præsertim* 3). ²⁸ Wernherus 3, 4. ²⁹ Reginhard 1. *et ita sæpius d ubi codd. t.* ³¹ Eberhard episcopus 1. ³² Suutgerus 3. Suuttgerus 4. *et ita infra: Suntgerus 5. Suiggerus.* (2?) ³³ Herveldie 4. ³⁴ conf. plurimorum et abbatum sanctorum 4. 5. ³⁵ seds 5. ³⁶ prenlao 4. ³⁷ ist 1. ³⁸ batoriam 4. ³⁹ Uban. 1. 3. *semper* ⁴⁰ invaserant 3. ⁴¹ in p. 3. ⁴² hermannus 3. *sæpius.* *no quod in codd. nonnunquam evanuit semper restitui (W.);* rudbertus 1. rupertus 3. ruttbertus 4. ⁴⁴ einstatensis 1. 3. 4. 5. ⁴⁵ gefman 3. ⁴⁶ ebdomedas 4. aliquad heptomadas 1.

NOTÆ.

bl. Uffenbachiana (Vid. ejusdem catal. t. I, III, C .99); uti aliud adnotationibus margini adjectis- ratum et correctum, quod olim Philippus Me- nthon possedit, præstantissime librorum Dr. nii supellectili, anno hujus sæculi 35 publica- itione Londini distractæ, ornamento fuerat. Catalogue of the library of Dr. Kloss. p. 165. 89. Hesse, Sed adnotationes libris quos olim- possederat ascriptas minime a Melanchthonis- u profectas esse, Klossius publice nuper prote- is est PERTZ.

1) *Germanicarum rerum quatuor celebriores ve- oresque chronographi.* fol.

2) Lamberti nomen in titulo non apparet: *Chro- nicum historicum apud Germanos... authore monacho- am Herveldensi.*

3) *Historicum opus in quatuor tomos divisum,* I.

4) Ex hac fragmenta quædam in Bouqueti col- omem recepta sunt III, 348; V, 367; VI, 227; IX, 19; XI 59-69.

B Ouban ³⁹, qui Ungariorum regnum invaserat ⁴⁰, eruptionem in fines Bajoariorum et Carentinorum fecit, multamque prædam abegit. Sed Bajoarii con- dunatis viribus insecuti, prædam excusserunt, mul- tisque occisis, reliquos in fugam coegerunt (101).

MXLII.

Rex, prima ⁴¹ expeditione in Ungariam facta, prædictum Ouban fugavit, usque ad fluvium Raban pervenit, tres urbes maximas cepit, acceptoque a provincialibus jurejurando, in pace remeavit (*Aug. Sept.*)

Herimannus ⁴² Mimigardenvurtensis episcopus obiit; cui Ruotbertus ⁴³ successit. Heriberdus Eih- statensis ⁴⁴ episcopus obiit; cui frater ejus Gezman ⁴⁵ successit. Cui post aliquot ebdomas ⁴⁶ defuncto Gebehardus successit.

(98) Primus D. H. Hegewisch præstantissimos hor- rum Annalium locos vertendi periculum fecerat; vid. Ejus caractere und Sittengemalde aus teutschen Geschichtschreibern des Mittelalters mit Nachrichten die deren Aufzeichner betreffen. 1, Samml. (Leipz. 1768, 8) p. 93-200. Postea integrum Chronicon ger- manice interpretatus est F. B. de Bucholz. Frankfurt 1849, 8. HESSE.

(99) In ipss tamen sufficientem latinilitatis, tam aurei quam barbari ævi, et Historiæ singularum Germaniæ civitatum et genealogiæ eorum, qui eis præfuerunt, scientiam desideramus, ex quo fonte multi in adnotationibus et indicibus commisit erro- res fluxerunt. Conjecturis etiam indulget, quæ a scriptoris ingenio et oratione non raro ita abhor- rent, ut ejus sententiam miro modo detorqueat ac depravet. HESSE.

(100) A. 1041. Herimannus et Annales Altah. (re- stituit W. Giesebrecht. Berol. 1841, quos sæpius alla- turus sum. W.).

(101) Vere a. 1042, Herim. et Ann. Altah.